Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д-р Мариана Карагьозова-Финкова

Относно: дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „ДОКТОР”

Автор на рецензирания дисертационен труд: Радослава Димитрова Янкулова, докторант в Института за държавата и правото при БАН

Научна специалност: Конституционно право на Република България

професионално направление- 3.6 Право,област на висше образование- 3. Социални, Стопански и Правни науки

Тема на дисертационния труд: „Конституционен процес ”

Научен ръководител: Проф. д-р Емилия Друмева

1. Основна характеристика на дисертационния труд - актуалност на темата, структура, методология.

Всяка конституционна правова държава се нуждае от ефективно функциониращо конституционно правосъдие. Сред най-съществените гаранции това да бъде реалност са правилата на организация и провеждане(до логическия завършек с постановяването на съответния акт) на производствата пред конституционните юрисдикции, чрез които се реализира материалноправното измерение на конституционното правосъдие. Нещо повече, нарстващата роля на конституционните юрисдикции като защитник на фундаменталните права, прилагането на разнообразни способи на директен и инидиректен достъп на индивидите до тези съдилища придава непреходна актуалност на проблемите, предмет на рецензираното изследване.

Представеният за рецензиране труд е първото самостоятелно монографично изследване в българската научна литература, посветено на съществен за

конституционноправната теория и практика въпрос- процесуалното измерение на националния модел на конституционно правосъдие. Без преувеличение може да се каже, че в конституционноправната материя не са много на брой монографичните трудове, които отделят специално внимание на цялостното изследване на производството, протичащо пред съдилищата с конституционни функции в съвременните конституционни демокрации(от различни правни системи), дори и в консолидираните.Обичайно тази проблематика се включва като част от научни проучвания, имащи за предмет компетентността на конституционните юрисдикции, взаимодействието на същите с общите съдилища или са посветени на отделните способи за достъп на гражданите до конституционното правосъдие .

Актуалността и практическото значение на изследването е извън съмнение. Въпросът за правилата, съобразно с които се развиват рзличните производства пред един конституционен съд е значим както за конституционната теория, така и за конситуционната практика. Процесът на обсъждането и приемането на конституциите в Централна и Източна Европа през 90-те е белязан от засилен дебат относно избора на подходящ за съответната нова демокрация конкретен вариант на европейския модел на конституционно правосъдие, в това число и относно началата на организация и коректните процесуални правила за ефективно функциониране на конституционните юрисдикции**.** България не прави изключение. Всичко това обяснява навременния характер на рецензираното изследване и неговата практическа полезност може да се отнесе както за случаите на оценка на ефективното действие на процесуалните правила в съдилищата с конституционни функции, така и при идентифицирането на предизвикателствата относно конституционните производства , пораждани от еволюирането на модела на конституционно правосъдие.

Структурата на дисертацията е добре изградена цялостна логическа конструкция. Изложението следва логиката на структурата. Изследваните проблеми, както и подборът на юриспруденцията на визираните от дисертанта конституционни юрисдикции, и преди всичко на конституционния съд(КС) на РБългария, са релевантни за темата, и конституционната практика е задълбочено анализирана.

Изясняването на кръга от проблеми в изследването е основано върху анализ на вижданията в конституционноправната доктрина, действащата нормативна уредба и съществуващата практика, представлява резултат от продължителни натрупвания и усилия, и покрива широк спектър от значими за съвременната конституционна теория проблеми.

Уводът е пестелив, но съдържателен- ясно са очертани целте на изледването, посочени са приложените методи, добре е обоснована актуалнотстта на обсъжданите проблеми. Дисертационният труд е организиран в шест глави, които включват множество подраздели и заключение, и е в общ обем от 258 страници. Приложена е подробна библиографска справка на използваните научни изследвания**.** Докторантът се позовава в дисертационния труд както на имащи концептуален характер теоретични източници, в материята на конституционното правосъдие, така и на специално посветени(части от монографични изследвания или статии в периодични правни издания) на неговото процесуално измерение. Цитирани са повече от 60 монографични изследвания, от които над 40 на български език и над 20 на английски и немски език. Доброто познаване на съвременните виждания в обсъжданата материя проличава от цитираните над 80 източника от периодични научни издания, от които повече от 30 на немски и англиски език(всички заглавия са коректно цитирани под линия, като общия брой на бележките, включващи и позоваване на конституционна юриспруденця и юридически актове е над 300). Впечатлява обширното позоваване на релевантни решения на българския КС , както и на стенографските дневници на VII-то Велико Народно събрание(ВНС), което свидетелства за задълбочените интереси на автора както в теорията, така и в конституционната практика.

Научният апарат е богат и убедителен-направени са аргументирани уточнения относно основните работни понятия- конституционен процес, основни начала на конституционния процес; цитирани са ключови решения на водещи конституционни съдилища в Европа; цитиранията са основателни.

Особено внимание и положителна оценка заслужава структурирането на заключението в дисертационния труд. Наред с изводите, като своеобразен синтез

на поддържаните от дисертанта тези, то съдържа и раздел «De lege ferenda », което илюстрира способността на дисертанта да изведе от теорията значими за конституционната практика предложения.

Методологията на изследването показва умело владеене и вещина при боравенето с класическите методи на правните изследвания – формалнологическия и правно-догматичния. Наред с това докторантът демонстрира и умение да използва синтетичния анализ. Сравнителноправният подход и историческото начало са позволили на дисертанта да очертае еволюиращата практика по обособяването на конституционните производства на българския КС и въвеждането на правни фигури, гарантиращи ефективността на конституционното правосъдиел

2. По съдържанието на дисертационния труд

Избраната тема на представения дисертационен труд е значима и мащабна, което определя и значителния кръг проблеми включени в нея- основни начала на конституционния процес, развитие на института на процесуална легитимност, демократичните ценности и конституционното правосъдие, пречупено през призмата на правилата на конституционните производства.

Предмет на изследване в Глава първа от дисертационния труд е нормативната основа на конституционния процес у нас и правната природа на източниците(особено внимание заслужават разсъжденията на докторанта относно специфичната правна същност на Правилника за оргнизация и дейност на КС).Макар и авторът да не обсъжда специално самото понятие конституционен процес, позицията относно смисъла при неговата употреба в дисертацията е ясно изразена още в началото на уводната част. Според дисертанта, това са процесуалните правила, съгласно с които протичат делата пред КС. Считам че работата би спечелила ако докторантът бе отделил повче внимания на основното за изследването работно понятие -конституционен процес. Най-малкото, би следвало да се разграничи от един по-широк обхват на това понятие (сам по себе си това е проблем за самосотоятелно монографично изследване и в правната наука са известни такива) - с „конституционен процес” често се означава процеса на приемане, изменение и допълнение на основния закон, както и е възможно да бъде

отнесен към създаването на фактическа конституция от титуляра на държавната власт и др.

Също така в Глава първа от дисертационния труд, въз основа на задълбочен анализ, дисертантът прави съществения извод, че ефективното реализиране на правомощията на КС предполага усъвършенстване на нормативната уредба, така щото да бъдат уредени очертаващите се на практика разнообразни конституционни производства с тяхната специфика. Приносен характер в тази част на изследването има и изведеният критерий за обособяването на конституционните производства-същностните различия на видове конституционни спорове, които могат да се предмет на дела пред КС. Положителна оценка заслужава включването на специален раздел в Глва първа относно основните начала (принципите) на конституционния процес и техните проявления през отделните стадии от развитие на конституционното дело. Направеният анализ(стр.32 и следващи) показва, че част от принципите, присъщи за традиционните съдебни процеси, разкриват особености, отразяващи спецификата на конституционния процес. Заслужав да се отбележи специално, че на основата на задълбочен анализ, дисертантът се е справил успешно с едно съществено научно предизвикателство каквото е очертаването на основните начала в изследваната материя.

В Глава втора от дисертацията, вниманието е насочено към едн от най-съществените проблеми на конституционното правосъдие, който не само в миналото но и днес е в центъра на конституционния дебат- кой може да сезира конституционната юрисдикция като гарант на върховенството на конституцията и, придобиващ все по-голямо значение защитник на фундаменталните права.

Направен е обстоятелествен анализ на конституционно предвидените субекти на правото да сезират КС. Внимание заслужава изведената от докторанта необходимост от либерализиране на достъпа до конституционната юрисдикция. Предложените разрешения, които имат характер на приноси, в тази посока са: разширяване диапазона от съдилища, които могат да адресират конституционен въпрос до КС (специфичен за българския модел инцидентен нормен контрол за конституционност-стр.50); предоставяне на възможност на омбудсмана да сезира

КС и с искане за обявяване на противоречие на действащото право с международни договори, по които РБългария е страна, или с общопризнатото международно право и предоставяне право на участвалите в президентски/парламентарни избори политически субекти пряко да сезират КС с искане за проверка законността на съответния избор. Проблемът за процесуалната легитимация в конституционното правосъде е фундаментален.Това предпоставя изследването на субектите да бъде направено в подходящата концептуална рамка- нарастващата роля на конституционните юрисдкции в защита на фундаменталните права и еволюирането на европейския модел на конституционно правоъдие(както и мястото на българския модел съотнесено с това осъществено развитие). Това е и основната ми бележка към автора на дисертационния труд, по-подробно изложена в съответната структурна част на рецензията.

При изследване на способите за достъп на гражданите до конституционната юрисдикция специално внимание е отделено на перспективите за въвеждане на конституционната жалба в РБългария(способ за директен достъп на гражданите до КС). Положителна оценка заслужава научната коректност, с която докторантът представя водещите доктринални становища, като проблемът е пречупен и през призмата на моделите на института, прилагани в държави с развито конституционно правосъдие като Германия, Австрия и Испания.

Глава трета има за предмет общите и специфични изискваня към исканията до КС, в зависимост от спецификите на искането. На базата на подробен анализ на действащата нормативна уредба и практиката на КС са очертани специфичните процесуални предпоставки за допустимост на отделни категории искания. Специално внимание е отделено на въпроса за нормен контрол за конституционност, основан на т.нар. законодателни пропуски (предвидено изрично в законодателството например на Португалия като основание за обявяване на противоконституционно положение). Направен е критичен преглед на юриспруденцията на КС, разкриваща неговата колеблива позиция по въпроса, дали да допуска за разглеждане по същество искания за обявяване на противоконституционност на т.нар. относителни празнини в законодателството(когато е приет закон, развиващ основни обществени отношения,

имащи своята принципна уредба в Конституцията, но той е непълен и това създава противоконституционно положение). Критичната позиция на автора е основана на практиката на конституционните съдилища на държави с традиции в конституционното правосъдие като Австрия, Германия, Испания. Приносен характер в тазци част на изследването имат разсъжденията на докторанта относно проблема за оттегляне на веднъж отправено искане до КС. Убедително е аргументирана тезата, че след като КС е сезиран от оправомощен по конституция субект, поставеният въпрос е от неговата компетентност и искането притежава изискуемите реквизити, същото не следва да бъде зависимо от волята на отправилия искането(стр.158-159).

Глава четвърта, пета и шеста имат за обект на изследване формите на организиране дейността на КС и фазите на конституционния процес. Във връзка с принципа на организиране работата на българската конституционна юрисдикция, е обоснован извъдът(като е анализиран опитът в материята на други европейски демокрации също така), че и у нас следва да се разширят предвидените в закона хипотези, в които конституционното дело да се разглежда публично, и дори да се мисли за утвърждаването на публичните заседания като принцип. Считам че това представлява безспорен принос на докторанта.

Глава пета и шеста са посветени на фазата по допустимост и фазата по същество в конституционния процес.

Освен върху проследяване на процесуалните правила, съобразно които протича първата фаза от процеса, се акцентира и върху анализ на нормата на чл.21, ал.5 от ЗКС. Разпростирането на забраната за предявяване на ново искане със същия предмет и в случаите, когато Конституционният съд се е произнесъл с определение по недопустимостта на искането, се отчита като слабост в процесуалната уредба. Докторантът приема, че в този вид нормата неоправдано и на формално основание препятства конституционната юрисдикция да упражни правомощията си и е в разрез с предназначението на конституционния процес да вдъхне живот и да направи възможна практическата реализация на конституционното правосъдие в материален смисъл.

Критикува се фигурата, залегнала в практиката на българския Конституционен съд, в случай на равенство между гласовете на съдиите или при разпределение на гласовете „6” на „5” и т.н. искането да се отхвърля като неоснователно. Съображението е, че подобна практика не звучи убедително в контекста на чл.151, ал.1 от КРБ, който изисква мнозинство от минимум 7 съдии, както за уважаване, така и за отхвърляне на искането.

В теоретичен план е изложен и проблем, имащ значителни практически измерения- за правната сила и правното действие на решенията на КС, което придава нужната пълнота на изследването. Направено е разграничение между правомощия, при които КС действа като съд по право и такива, при които действа като съд по факти. Докторантът аргументирано застъпва тезата, че обективните предели на силата на пресъдено нещо при конституционни спорове, в чиято основа стоят конкретни факти и обстоятелства (спорове за конституционност на политически партии, спорове за законността на току-що произведени избори, повдигнато обвинение срещу президента или вицепрезидента) следва да се разпростре само върху тези от тях, възникнали до момента на постановяване на решението. Поради това се приема, че не съществува процесуална пречка да се допусне искане, основаващо се на нови, възникнали след постановяване на решението факти.

Внимание заслужават разсъжденията на дисертанта относно необходимостта от обогатяване на уредбата, регламентираща момента на влизане в сила на решенията на КС. Основателна е бележката на авторъ на изследването, че е необходима по-голяма гъвкавост, постижима чрез своеобразно „прехвърляне на топката” към парламента, който в случаите на констатирана противоконституционност на атакуван закон, във фиксиран от КС срок да приведе уредбата в съответствие с конституцията(практика добре развита в редица конституционни юрисдикции). И само в случай, че законодателят не се задейства в така определения срок, следва да настъпи неприлагане на закона, което според тълкуването на самия КС е равносилно на отмяна на закона от парламентарното учреждение.

3. Бележки по рецензирания дисертационен труд.

Дисертационният труд не е освободен от някои недостатъци. В коректния като цяло конституционноправен език на места се срещат някой терминологични неточности: т.н. на с.48, въпреки че посочва редици специфики на конституционните производства, и процес като цяло, докторантът подменя утвърден термин „искател" с „ищец", на с.63- подобна подмяна е допусната и относно тремина „произвеждам" за избори ,заменен с „провеждам" и т.н.

Считам, че изложението щеше да бъде в по-висока степен логически завършено , ако бе предложена една по-широка рамка на изследване на либерализирането на процесуалната легитимация в конституционните производства. Тя се очертава от такива феномени като еволюирането на европейския модел на конституционно правосъдие, от съвременните тенденции в неговото развитие- нарастваща децентрализация и засилване присъствието на елементи на конкретност в принципно абстрактния нормен контрол . Също така, практическата стойност на изследването би могла да бъде по-съществена ако предложи една по-ясна систематизация на очертаващите се основни способи за защита на правата чрез конституционното правосъдие в европейския модел и по-ясна позиция относно препоръчителия вариант на модела на индивидуалната жалба, който да бъде въведен у нас.

Категорично считам, че тези и други недостатъци не омаловажават достойнствата на дисертационния труд на Радослава Димитрова Янкулова , който съответства на всички изисквания за присъждане на образователна и научна степен „Доктор".

В заключение:

Представената за рецензиране дисертация на тема: „Конституционен процес " от Радослава Димитрова Янкулова има за предмет централен за конституционната теория и практика въпрос- контитуционния процес, разбиран като процесуалните правила, съгласно с които протичат делата пред КС. Предметът на дисертационния труд е актуален. Трудът се отличава с много добър конституционноправен език. Изследването съдържа редица приносни моменти за конституционната теория и практика, които са убедително аргументирани, основани са на изводите и са прегледно представени в самостоятелен раздел на изследването.

Авторефератът коректно отразява постигнатие рузултати в дисертационния труд и е своеобразен синтез на основните положения в него.

Като цяло представеното изследване отговаря на изисванята за успешен дисертационен труд и показва, че кандидатът не само притежава задълбочени теоретични знания в конституционноправната материя, но което е по-съществено-способност за самостоятелно научно дирене и творчество.

На основание посоченото изразявам моето дълбоко убеждение, че на Радослава Димитрова Янкулова, за разработената от нея дисертация на тема: „Конституционен процес ”и доказани качества на изследовател, следва да бъде присъдена образователна и научна степен „Доктор”- научна специалност: Конституционно право на Република България;професионално направление- 3.6 Право;област на висше образование- 3. Социални, Стопански и Правни науки.

София,

30 януари 2014 г. Проф. д-р Мариана Карагьозова-Финкова